

ATTITÚDVIZSGÁLAT A HATÁRON TÚLI NYELVHASZNÁLATTAL KAPCSOLATBAN

THE SEARCHING OF ATTITUDES WHICH IS CONNECTED WITH THE USAGE OF THE LANGUAGE OF BEYOND THE BORDERS

Nagy N. Y.,

a filológiai tudományok kandidátusa, az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének docense (Ungvár)

A tanulmányban a magyar fővárosba költözött fiatalok nyelvhasználatának attitűdvizsgálatával foglalkozunk. A kérdőíves módszer segítségével 18–30 év közötti fiatalok lettek megkérdezve, származásukat tekintve erdélyi, kárpátaljai, vajdasági fiatalok, kik nyelvhasználatukkal kapcsolatos véleményekről és hozzáállásokról nyilatkoztak.

Kulcsszavak: nyelvhasználat, attitűd, kisebbség, határon túli nyelvhasználat, nyelvhelyesség.

Стаття присвячена дослідженню соціальних установок у мовному використанні молоді, яка переселилася в столицю Угорщини. За допомогою анкетування було опитано молодь 18–30 років згідно з її походженням – молодь із території Румунії, Закарпаття, Сербії, що висловила свої думки щодо мовного використання.

Ключові слова: використання мови, ставлення, меншини, використання мов через кордон, граматики.

The study deals with the attitudes of the language use of young people moved to the Hungarian capital. By means of the questionnaire method, young people aged between 18 and 30 were questioned, their origin being Transylvanian, Transcarpathian, Vojvodina young people, who expressed their opinions and attitudes about their language.

Key words: language use, attitudes, minority, cross-border use of languages, grammar.

Európában számos helyen élnek magyarajkú emberek, akik bár nem az anyaországban élnek mindennapjaikat, de őrzik annak nyelvét, szokásait. Így van ez a Kárpátalján élő magyarsággal is. Bár a nagy többség beszél az állam nyelvét, sőt más európai nyelvet is, de a mindennapi gondolatcserék nyelve a magyar. Ez a nyelv, melyen gondolkodunk, tanulunk, s ez az, amit gyermekeinknek tovább tudunk adni örökségül. Természetesen megfigyelhetjük azt, hogy a szláv néppel való együttélés hat nyelvezetünkre, s a különböző átvételek beépülnek a mindennapi nyelvhasználatba. A magyar fővárosba történő utazás során sokszor tapasztalhatjuk, hogy vannak szavak, melyeket nem úgy ejtünk, mint ott élő társaink, s vannak olyanok is, melyeket ők egyáltalán nem ismernek. Így van ez, más kisebbségben élő társunkkal is.

A kutatás célja, hogy felhívja a figyelmet arra, hogy nyelvhasználati szempontból milyen nehézségeket és visszajelzéseket jelent egy határon túl született magyarajkú fiatal számára a fővárosi környezetbe való beilleszkedés. Természetesen az ember rugalmasságának köszönhetően a nyelvhasználatban is képes alkalmazkodni környezetéhez, így bizonyos esetekben huzamosabb tartózkodás után a különbségek mértéke szinte alig vagy egyáltalán nem érezhető. Az odáig vezető úton azonban gyakran találkozhatunk olyan megjegyzésekkel és felfedezésekkel, amelyek közvetlen környezetünk beszédünkkel kapcsolatos megfigyeléseit tükrözik. Előfordul, hogy a felismerés megmosolyogtat minket, emlékez-

tetve arra, hogy honnan jöttünk, de előfordulhatnak olykor sértő, lealacsonyító megjegyzések. A kutatás során e visszajelzéseket, s a hozzájuk köthető mértéket, sztereotípiákat vizsgáljuk.

Az adatközlők kárpátaljai, erdélyi és felvidéki származású magyarajkú fiatalok. A kérdezettek több mint a fele kárpátaljai volt, egész pontosan 40 fő. További 30 adatközlőt kérdeztem egyéb határon túli területekről: 10 erdélyi, 10 felvidéki, valamint 10 vajdasági származású fiatal is hozzájárult kutatásomhoz a kérdőív kitöltésével (1. ábra).

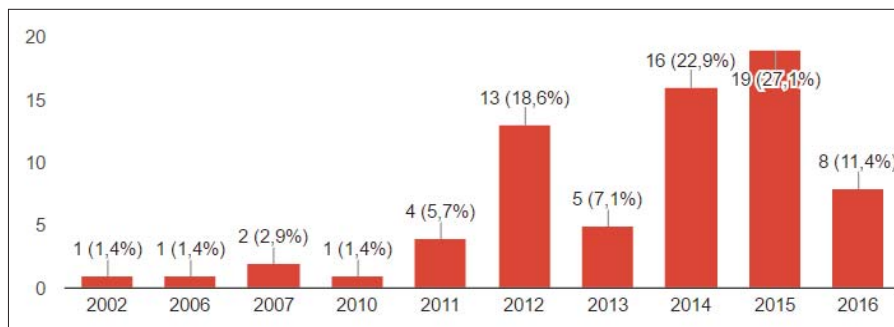

1. ábra

Az általam vizsgált korosztályt a 18 és 30 év közötti fővárosba áttelepült határon túli magyar fiatalok képezték. Választásomat az is indokolta,

hogy a vizsgált korosztályból eredendően a kitöltők nagy része folyamatban levő egyetemi tanulmányokról számolhat be. Azon fiatalok pedig, akik egyetemi vagy főiskolai tanulmányokat folytatnak, gyakrabban találkoznak a magyar írott és beszélt nyelvi sztenderddel. Ez azt jelenti, hogy a nyelvhasználatra vonatkozó nézeteiket, saját nyelvhasználatuk változásait tekintve ez is egy meghatározó tényező lehet, mivel ennek köszönhetően szembevetőbbek a határon túli magyar és a fővárosi magyar nyelvváltozatok közötti különbségek.

A fővárosba való áttelepülés évének főleg a 2012-es (18,6%), a 2014-es (22,9%) és a 2015-ös évet jelölték meg(27,1%), tehát a kérdezettek többsége már legalább 1 éve és 3 hónapja él fővárosi közegben, de ennél korábbi években áttelepültek is segítettek kutatásomat: akad olyan is, aki immár 15 éve él Budapesten. Egyébként a kiköltözés évére vonatkozó kérdés eredményei alapján a kitöltők körében a 2012-es évtől figyelhető meg a kivándorlások jelentős mértékű növekedése minden vizsgált területről (x. ábra).

Budapestre való áttelepülésének éve?

A kérdezettek túlnyomórészt egyedül költöztek fel az anyaországba (64,3%) vagy baráttal, barátnővel (27,1%), s csupán elenyésző arányban kezdtek új életet családjukkal vagy szüleikkel együtt(2,9%). Utóbbi tény kapcsolatban áll a kérdezettek korával is, mivel a családalapítás előtti periódusban egy fiatal bátrabban mer belevágni abba, hogy új országban kezdjen új életet, s ráadásul, ha ezt hallgatóként teszi, az még inkább megkönnyítheti a helyzetet (biztosított kollégiumi szállás, szociális juttatások stb.).

Kutatásom céljai között szerepelt az is, hogy bizonyos állításokat igazoljak vagy megcáfoljak. Munkámmal a következő hipotéziseket kívánom bebizonyítani:

1. Az áttelepült határon túli magyar fiataloknak rendszeresen akadnak problémáik Budapesten sajátos nyelvhasználatukból kifolyólag.
2. Áttelepülésük után a határon túli magyarok jelentős különbségeket fedeznek fel az anyaországi és az általuk használt magyar nyelvváltozatok között.
3. Az áttelepült határon túliak gyakran kapnak olyan megjegyzéseket, miszerint helytelenül vagy furcsán beszélnek. Ettől függetlenül az anyaországiak nem javítják ki az általuk helytelennek vagy szokatlannak vélt idegen nyelvváltozatokból eredő "hibákat", és nem is gúnyolják ki azokat.
4. A határon túli magyar fiatalok úgy vélik, miszerint ők szebben beszélnek magyarul, mint az anyaországiak.
5. Az anyaországiakkal való érintkezés során a határon túliak olykor használnak ukrán/román/szlovák/szerb szavakat, kifejezéseket.

A vizsgálat 2017. február és március között folyt. Kérésemre bizonyos közösségi oldalak csoportjainak tagjai töltötték ki az adott kérdőívet. Főleg olyan csoportokat céloztam meg, amelyeket az általam vizsgálandó korcsoport és egyéb tényezők szempontjából a legcélszerűbbnek véltem. Ilyenek például a különböző egyetemi csoportok, valamint a kollégisták számára létrehozott fórumok. Továbbá Budapesten élő határon túli magyar ismerőseimnek is szétküldtem a kérdőív linkjét, akiknek többsége szíves örömmel segített, valamint jótanácsaival is hozzájárult kérdőívem minőségének javításához.

Bár a vizsgálatot megelőzően úgy gondoltam, hogy célszerű lenne, hogy a kitöltők nemek szerinti megoszlása egyenlő arányokat eredményezzen, ám miután a különböző közösségi oldalakon aktívabbnak bizonyultak a nőnemű adatközlők, így az arány 3:2 lett a hölgyek javára (42 adatközlő). Ez azonban nem okozott különösebb problémát az eredmények összesítésekor.

A szakirodalmi előzményekre támaszkodva megalkotott kérdőív, s az abban szereplő kérdésekre adott válaszok szolgálnak a gyűjtése forrásául. Ezen kérdőívek segítségével felmérhetők a határon túli magyarajkú fiatalok tapasztalatai.

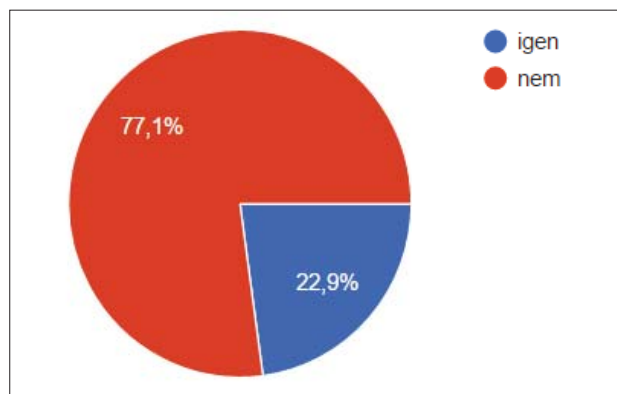
1. Problémák.

Mivel a szakirodalomban már említést tettek kárpátaljai, erdélyi, felvidéki és vajdasági beszédről mint határon túli magyar nyelvváltozatokról, ezért a

kérdőívben ezekkel kapcsolatban kérdeztem az adatközlőket. Arra voltam kíváncsi, hogy sajátos, határon túli magyar beszédükből eredendően keletkeztek-e problémáik új lakhelyükön. A válaszok 77,1%-a azt bizonyítja, hogy a különböző nemzetiséget érintő megjegyzések ellenére a szülőföld jegyeit magán viselő beszéd nem okoz problémát az új magyarlakta környezetben, s mindössze a kitöltők 22,9%-ának akadt problémája emiatt (x. ábra)

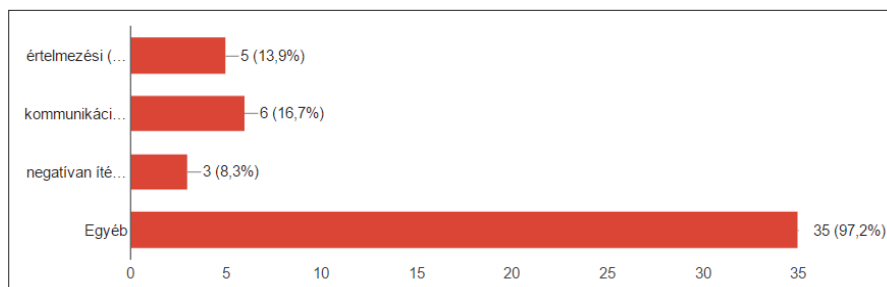
A vajdasági adatközlők mintegy 50%-áról elmondható, hogy szembe kellett már néznie néhány nyelvhasználat okozta problémával az anyaországban (főleg kommunikációs problémákról van szó). A többi területről a hasonló visszajelzések aránya 30% alatt van.

Meg kell jegyeznünk, hogy mindössze hárman számoltak be gúnyolásról vagy negatív megítélésről (x. ábra), a többi esetben csupán értelmezési vagy

x. ábra (Voltak-e problémái kárpátaljai/erdélyi/felvidéki/vajdasági beszéde miatt új, magyarországi lakhelyén?)

kommunikációs tévedésekről volt szó. Továbbá olyan is akadt, aki konkrétan kiejtése miatt számított különlegesnek az adott helyzetben.

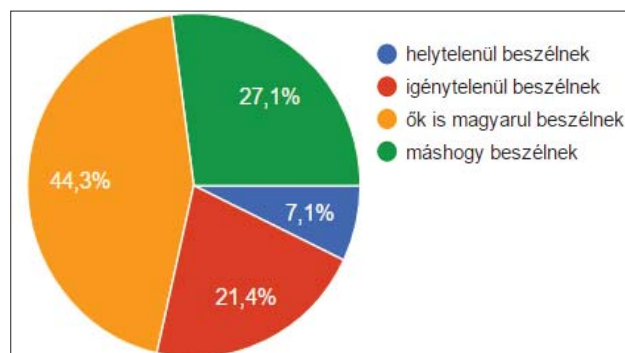
x. ábra (Ha voltak, akkor milyen jellegűek?) cserélni!

Felmérhető volt továbbá, hogy a beszéd különlegességéből fakadó problémák milyen érzéseket váltottak ki az érintettekben. Az eredmények alapján a kérdezettek többségét sohasem (42,4%) vagy ritkán zavarták ezek a problémák (22%), csak a 18,6% számára volt mindez rendkívül zavaró tényező. Vagyis megállapítható, hogy az első hipotézisben feltételezték, miszerint az áttelepültek gyakran kerülnek származásuk és nyelvhasználatuk miatt problémás helyzetbe, tévesnek bizonyultak.

2. Nyelvhelyesség

„A létező magyar nyelvvelés nyelvhelyesség-fogalma azon a felfogáson alapul, hogy „a” nyelvben, ill. annak különféle változataiban léteznek olyan nyelvi formák (szavak, szókapcsolatok, nyelvtani szerkezetek, szórendi megoldások, nyelvtani és hangtani szabályok, hangszínáryalatok stb.), amelyek eredendően, a használat kontextusától függetlenül jobbak vagy rosszabbak másoknál.” – olvasható Lanstyák István írásában [6, 118. o.]. Ennek a magyaráztatnak fényében a megkérdezettek arról nyilatkoztak, hogy szerintük az anyaországi magyarok többsége helyesen vagy helytelenül beszél magyarul. A legtöbb válasz alapján az anyaországiak

és a válaszadó saját beszéde között nem fedezhető fel nagy különbség, és a kérdezettek mindkét nyelvváltozatot egyformán helyesnek és szépsnek ítélték (44,3%, x. ábra). A kitöltők 27,1%-a érzi úgy, hogy bár az anyaországi nyelvhasználat nem nevezhető helytelennek, mégis érezhetően különbözik a határon túli magyar nyelvváltozatoktól (a vajdasági kitöltők mintegy 40%-a). További 21,4% gondolja úgy, hogy az anyaországi magyarok igénytelenül beszélnek a nyelvet (főképp felvidéki és kárpátaljai beszélők), 7,1% szerint pedig az anyaországiak határozot-

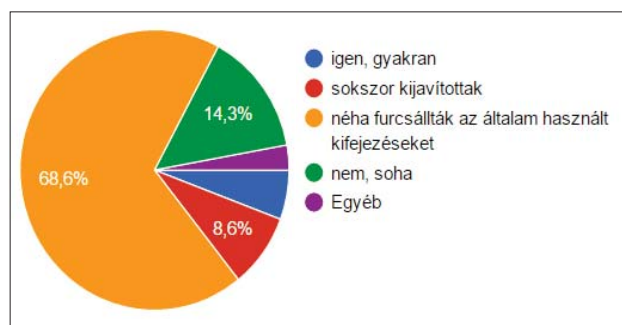

x. ábra (Ön szerint az anyaországi magyarok többsége helyesen vagy helytelenül beszél magyarul?)

tan helytelenül beszélnek. Érdekes, hogy a fővárosiak nyelvhasználatát helytelennek ítézők 80%-ban férfiak.

A következő kérdés arra utalt, hogy a kitöltők kaptak-e olyan visszajelzéseket anyaországiaktól, miszerint furcsán vagy helytelenül beszélnek. A válaszadók 68,6%-a tapasztalt olyat, hogy magyarországi környezetében furcsállták az általa használt kifejezéseket, 8,6% pedig arról is beszámolt, hogy nyelvhasználatát során kijavították – mondván hogy az általa elmondottak helytelenek (erről főképp a vajdasági adatközlők számoltak be). Mindössze 14,3% mondhatta el magáról azt, hogy sosem kapott hasonló megjegyzést anyaországiaktól.

Ezzel hipotézisem, miszerint az anyaországiak gyakran furcsállják a határon túli magyarok nyelvhasználatát, ám ettől függetlenül nem javítják vagy gúnyolják ki azt – igaznak bizonyult.

x. ábra (Kapott anyaországi magyaroktól olyan megjegyzéseket, hogy Ön furcsán/helytelenül beszél?)

3. Nyelvváltozatokhoz való viszony.

A kutatás során a határon túli magyar nyelvváltozatok, különös tekintettel a kárpátaljai magyar nyelvváltozat fővárosi megítélésének felmérését és bemutatását tűztem ki célul, de más kisebbségterületek nyelvújítási sajátosságai is szembevető képet mutatnak. A válaszadók magyar nemzetiségűek és már legalább egy éve Budapesten élnek.

A felmérés során arra is választ kaptunk, hogy az áttelepültek hogyan vélekedtek és vélekednek ma az anyaországiak nyelvhasználatáról, valamint hogyan reagáltak a feléjük érkező megjegyzésekre.

A sikeres attitűdvizsgálat érdekében egy többnyire zárt kérdésekből álló kérdéssort állítottam össze, melyek nyelvhasználati szokásokra vonatkoztak (pl.: *Voltak-e problémái kárpátaljai/erdélyi/felvidéki/vajdasági beszéde miatt új, magyarországi lakhelyén? Mi volt a véleménye az anyaországi magyarok nyelvhasználatáról az áttelepülését követően? stb.*).

A szakirodalom áttekintésekor kezembe került Imre Samu Hol beszélnek a legszebben magyarul? című írása is. Imre Samu arra keresett választ kuta-

tásban, hogy mely nyelvjárást tartják a legszebbnek a magyar anyanyelvűek. Arra jutott, hogy a kérdezettek szerint a szép beszéd legfőképp a kiejtésben nyilvánul meg. Hogy pontosítsunk, azt tartották szépségnek, ha valaki a kiejtésben a lehető legnagyobb mértékben követi az írásképet, tehát az egészség szónál a kiejtésnél nem az [egésség], hanem az [egész.ség] formát követi [2, 279–283. o.]

Kutatásának második részében maga fogalmazta meg a szép magyar beszéd mibenlétét, a sztenderd magyar kiejtéshez viszonyítva állította fel annak kritériumait. Arra a következtetésre jutott, hogy a szép magyar beszéd nélkülöz mindenféle nyelvjárási jegyet, s ennek megfelelően Sárospatakon beszélnek leginkább. A második helyen kutatásában Budapest végzett, ennek oka, hogy a fővárosban sok a nem fővárosi születésű lakos, akiknek beszédében előfordulnak nyelvjárási sajátosságok.

Kontra Miklós szintén a tárgyalt problémát tekinti át. A milyen a szép magyar beszéd és milyen a csúnya? kérdésekre kapott válaszokat várhatóan, könnyen magyarázhatóan ítélte: az általa vizsgált alanyok a szép és választékos beszéd fő ismérveit az udvariasságban, határozottságban és pontosságban vélik megvalósítani. [5, 224–232. o.]

Kutatásom címe alapján helyét éreztem kérdőívemben egy-két olyan kérdésnek is, amely az adatközlőknek a legszebb magyar beszédhez való viszonyát, valamint az arról alkotott véleményüket tisztázza. Előbb az *Ön szerint kik beszélnek szebben magyarul?* Kérdésre vártam a válaszokat. A kitöltők a *külhoni magyarok, az anyaországi magyarok, vagy mindenütt egyformán szépen opciók* közül választhattak. E kérdés alapján a válaszadók 60,7%-a gondolja úgy, hogy mindenütt egyformán szép a magyar nyelv, 25% azonban úgy gondolja, hogy a külhoni magyarok jóval szebben beszélnek a magyart, mint az anyaországiak. Ezzel szemben elenyésző azon kitöltők aránya, akik az anyaországi beszélőket helyeznék előtérbe szebb beszédjük miatt (*ábra*).

Ezzel az eredménnyel hipotézisem, miszerint a külhoniak a határon túli magyarok beszédét (többek

közt sajátjukat is) szebbnek vélik az anyaországi beszélőkénel – hamisnak bizonyult.

Azok számára, akik konkrét véleményt nyilvánítottak volna az Imre Samu által vizsgált kérdésben, opcionálisan feltettem én is a kritikus kérdést. Mi tagadás, a kérdést többen is provokatívnak vagy diszkriminatívnak vélték, ahogy azt a visszajelzések igazolják, ám ettől eltekintve az adott kérdést a kérdőív egyik legfontosabbjaként tartom számon.

A kérdésre válaszolók több mint a fele szerint az erdélyi magyarok beszélnek a legszebben magyarul, főleg kárpátaljai származású kitöltők vélik így, sőt megjegyzendő, hogy azok az erdélyiek, akik megválaszolták a kérdést, szintén az erdélyi magyart tartják a legszebb magyar nyelvváltozatnak. Ezt követte a kárpátaljai magyart legszebbként megnevezőek tábora 11 válasszal, a válaszadók mind kárpátaljai származásúak. Ez utóbbi következtetés abszolút egyezik Csernicskó István Nekünk ez a szép, mert ezt beszéljük című kutatásának eredményeivel. A közösségben készített több száz interjú alapján ugyanis Csernicskó megállapította, hogy a kárpátaljai magyarság alapvetően pozitívan viszonyul saját, helyi vagy regionális nyelvváltozataihoz. Mindössze néhány negatív, elutasító véleménnyel találkozhatunk. Ezek elsősorban azért nem értékelik pozitívan a helyi nyelvjárást, mert az nem olyan, mint a Magyarországon beszélt (azaz a televízió és rádió által közvetített) magyar nyelv, illetve mert „parasztos”, nem helyes. Egyesek viszont úgy látják, sokkal szebben beszélnek Kárpátalján, mint Magyarországon. [1, 69–79. o.]

A fennmaradó néhány válaszban még a vajdasági és felvidéki magyar nyelvet, valamint palóc nyelvjárást jelölték meg legszebbnek. A kérdezettek között olyan is akadt, aki származás helyett a filológusokat vagy tanult embereket jelölte meg válaszként, de egyesek konkrét válaszadás helyett azt fejtették ki közmondásokon és szólásokon keresztül, hogy szerintük miért nem válaszolható meg a kérdés (*egy anya sem tudja megmondani, hogy melyik a kedvenc gyermeke; minden tájszólás szép a maga módján*).

Előfordul, hogy az anyaországban járók ehhez hasonló megjegyzéseket kapna, miszerint, *hogy határon túlról jöttél, sokkal szebben beszélsz, mint az itteniek*” – mondta egyszer nekem egy helyi ismerős, akivel akkor még néhány szót váltottam csupán. Ennek jegyében úgy döntöttem, vizsgálatom részét fogja képezni egy olyan kérdés is, amely az ilyen és ehhez hasonló megnyilvánulásokra tesz utalást. Hogy pontos eredményeket kapjak végeredményképp, az adott kérdést két különböző szemszögből vizsgálom: figyelembe veszem azt is, hogy az erre utaló személy határon túli vagy anyaországi magyar volt-e.

Összevetve a két kérdésre kapott válaszokat, a következő eredményekre jutottam. A döntő többség mindkét esetben főképp a *sohasem* választ adta (42,9% és 44,3%). A 70-ből összesen 48 esetben mindkét válaszra ugyanaz a válasz érkezett ugyanattól a személytől, tehát akik ritkán vagy gyakran kaptak ilyen dicséretet határon túli magyaroktól, azok ugyanolyan gyakorisággal kapták azt anyaországi magyaroktól is. A fennmaradó 22 esetből, ahol a két kérdésre adott válaszok egyénileg is különböztek, az a következtetés vonható le, hogy a határon túli magyarok gyakrabban veszik észre más határon túli társaik igényességét beszédükben (22-ből 15 esetben).

Azok a válaszolók, akik valamely kérdésnél azt válaszolták, hogy gyakran mondtak nekik hasonlókat, döntő többségben nőneműek és főiskolai vagy egyetemi végzettséggel rendelkeznek.

Arányokat tekintve legtöbbször a felvidéki származású fiataloknak mondták már, hogy szebben beszélnek, mint az anyaországiak (30%), míg a többi területen csak a kérdezettek 20%-a mondhatja el ugyanezt magáról.

4. Nyelvi alkalmazkodás

Az e témakörbe tartozó kérdések sorát egy saját nyelvhasználatra vonatkozó kérdés nyitotta meg: tapasztaltak-e nyelvhasználatukban bármilyen változást áttelepülésük óta vagy sem. A válaszolók 67,1%-a szerint beszéde csupán kis mértékben változott a kezdetihez képest, lényegi jegyeit továbbra is magán viseli. A válaszok alapján a kérdezettek 27,1%-a szerint lényegesen sokat változott a nyelvhasználatuk a fővárosban töltött idő alatt, ami a kitöltők korából eredő nyelvhasználati rugalmasság következtében nem meglepő eredmény. A válaszadók arányukat tekintve főképp vajdasági és kárpátaljai származásúak és diákok. Mindössze 4 válaszadó véli úgy, hogy beszéde egyáltalán nem változott költözése óta, ez a válaszok 5,7%-át teszi ki. Az érintettek mind nőneműek, főként kárpátaljai származásúak.

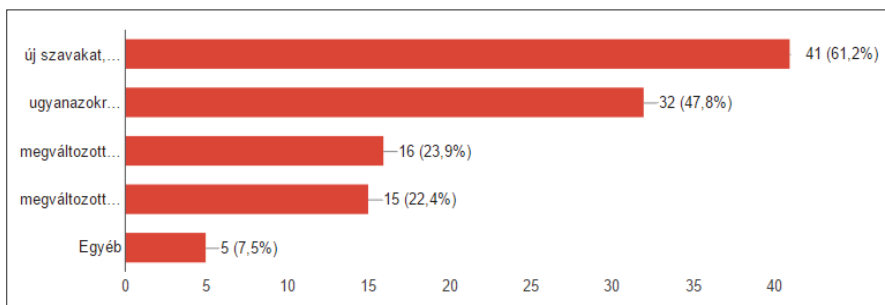
Azok, akik tapasztaltak változást saját nyelvhasználatukban, a következő kérdés megválaszolásával közölhettek információt azzal kapcsolatban, hogy az általuk észlelt beszédbeli változások miben nyilvánulnak meg. Egy válaszadó akár több választ is megjelölhetett. A következő opciók közül választhattak:

- új szavakat, kifejezéseket használok
- ugyanazokra a kifejezésekre más szavakat használok
- megváltozott a hanglejtésem
- megváltozott a kiejtésem
- egyéb

A kapott válaszok alapján 41-en tapasztaltak szó-készletbeli változásokat beszédükön: új szavakat és

kifejezéseket használnak, jelentősen bővült a szókincsük (61,2%). További 32 kitöltő, azaz a válaszadók 47,8%-a jelezte azt, hogy ugyanazokra a kife-

jezésekre már más szavakat használ, mint ezelőtt (*x. ábra*). Az egyéb válaszok közül a következőt emelném ki:

x. ábra (Ha változott a beszéde, akkor Ön szerint ez miben nyilvánul meg?)

Befejezés

Különböző okokból egyre több fiatal költözik a magyar fővárosba, tanulás vagy egy jobb élet reményében. Azon hipotézisem, mely szerint a külföldiek a határon túli magyarok beszédét (többek közt sajátjukat is) szebbnek vélik az anyaországi beszélőkénél – hamisnak bizonyult. Az áttelepültek nem kerülnek származásuk és nyelv-

használatuk miatt problémás helyzetbe, tévesnek bizonyult, de vannak ettől elenyésző számban eltérő esetek is. Az anyaországiak gyakran furcsállják a határon túli magyarok nyelvhasználatát, ám ettől függetlenül nem javítják, vagy gúnyolják ki azt.

Tisztelni kell mások nyelvét, legyen az egy idegen nyelv, vagy egy adott nyelv változata!

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. Csernicskó István. „Nekünk ez a szép, mert ezt beszéljük”. A saját nyelvváltozatokhoz való viszony a kárpátaljai magyar hanganyagtár alapján. // Együtt. A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata. 2008. – 69–79. o.
2. Imre Samu. Hol beszélnek legszebben magyarul? // Nyr. 1963: 279–83. o.
3. Kiss Jenő. A nyelvi attitűd és a másodlagos nyelvi szocializáció: vizsgálatok nyelvjárási környezetben. // MNy. 1996: 142–206. o.
4. Kontra Miklós. Aszép magyar beszéd és a csúnya. //Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon. 2003.
5. Kontra Miklós. Hol beszélnek legszebben és legcsúnyábban magyarul? // MNy. 1997. – 224–232. o.
6. Lanstyák István. Nyelvhelyesség. // Hungarológia. Szerkesztette: Beke Zsolt, Lanstyák István és Misad Katalin. – Pozsony/Bratislava: Stimul, 2010.